

УДК 502.33 : 631.15

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Н.В. Зіновчук

*доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри економіки природокористування
та менеджменту лісового господарства*

А.В. Ращенко

*кандидат економічних наук
асистент кафедри економіки природокористування
та менеджменту лісового господарства*

Житомирський національний агроекологічний університет

Доведено економічну доцільність органічного сільського господарства. Наведено методику оцінювання готовності керівників сільськогосподарських підприємств впроваджувати органічне виробництво. Визначено мотивувальні та обмежувальні чинники, що впливають на вибір органічних методів господарювання. Запропоновано організаційну модель створення та функціонування об'єднання виробників і споживачів органічної продукції.

Ключові слова: *виробництво органічної продукції, анкетування сільськогосподарських товаровиробників, об'єднання виробників і споживачів органічної продукції.*

.....

Сучасне виробництво органічної продукції характеризується низкою переваг, серед яких важливо виділити відповідність вимогам збалансованого розвитку, задоволення потреб людей в екологічно безпечних продуктах харчування, поліпшення якості довкілля, забезпечення оптимального використання невідновлюваних ресурсів. Однак дотепер точаться дискусії серед науковців та практиків стосовно економічної доцільності та організаційних можливостей впровадження органічного виробництва. До аргументів на користь традиційних технологій віднесено: складність дотримання всіх технологічних вимог, передбачених для органічного сільського господарства; неможливість отримання достатніх для забезпечення продовольчої безпеки обсягів сільськогосподарської сировини; відсутність попиту на органічну продукцію в Україні внаслідок низького рівня платоспроможності тощо. Тому нагальним є розроблення адекватних методик, за допомогою яких можна було оцінити та порівняти ефективність органічного та традиційного виробництва продукції рослинництва, а також систематизувати та дослідити організаційні чинники, що впливають на виробництво органічної продукції.

Окремі теоретичні аспекти вирішення проблем екологобезпечного виробництва, зокрема сільськогосподарського, висвітлено в працях Т.П. Галушкіної, О.І. Гуторова, Л.Є. Купінець, Є.В. Мішеніна, В.І. Павлова, П.М. Скрипчука, А.І. Українця, М.А. Хвесика, Є.В. Хлобистова, О.В. Ходаківської, Г.В. Черевка, О.В. Шубравської та інших дослідників. На думку науковців, зміна технологій виробництва з інтенсивних на екологічно безпечні сприятиме вирішенню екологічних та економічних проблем у сільському господарстві та поліпшить якість життя людей. Однак досі існує необхідність у розробленні методологічних засад для аналізу та оцінювання економічних, організаційних та інших чинників, що впливають на процеси впровадження альтернативних методів господарювання в сільському господарстві.

З огляду на зазначене, завданнями дослідження визначено: 1) порівняння традиційної та органічної технологій виробництва продукції рослинництва; 2) оцінку готовності керівників сільськогосподарських підприємств впроваджувати органічне виробництво; 3) аналіз мотивуючих та обмежувальних чинників, що впливають на рішення впровадити органічні методи господарювання;

4) побудову організаційної моделі створення та функціонування об'єднання виробників і споживачів органічної продукції.

У процесі дослідження було проведено соціологічне опитування 270 керівників аграрних підприємств, що відповідає вимогам репрезентативності [1]. За цільову сукупність респондентів, думка яких вивчалася, обрано керівників 937 сільськогосподарських підприємств районів Житомирської області, перспективних для вирощування основних сільськогосподарських культур органічним методом [2]. Одиницями сукупності вважалися керівники діючих сільськогосподарських підприємств різного організаційно-правового статусу, що спеціалізуються на рослинництві.

За організаційно-правовими формами господарювання підприємства респонденти розподілилися таким чином: 20,7% — господарські товариства, 18,1 — приватні підприємства, 57,4 — фермерські господарства, 2,2 — державні підприємства та 1,5% — сільськогосподарські виробничі кооперативи. Всі з опитаних респондентів керують сільськогосподарськими підприємствами, що спеціалізуються на рослинництві, з них 49% виробляють також продукцію тваринництва і 5% водночас ще й перероблюють сільськогосподарську продукцію. Отже, виходячи з результатів дослідження можна стверджувати, що за основними організаційними показниками отримана нами вибірка сукупність відтворює основні характеристики генеральної сукупності.

Загальновідомо, що перехід сільськогосподарських товаровиробників на екологічні, зокрема органічні, методи господарювання потребує зміни технологій виробництва [3]. З усіх сільськогосподарських підприємств області два господарства — ПП «Галекс-Агро» (Новоград-Волинський район) та СФГ «ВЕС» (Коростенський район) сертифіковані як органічні, виробляють органічну сільськогосподарську продукцію. Для порівняння основних показників діяльності сільськогосподарських підприємств області, що застосовують традиційні методи господарювання, та підприємств, сертифікованих як органічні, побудовано табл. 1. До неї увійшли дані щодо урожайності, собівартості та рентабельності виробництва зернових культур, які вирощуються в найбільшому сертифікованому органічному господарстві Житомирської об-

ласті — ПП «Галекс-Агро» в 2010–2011 рр. Вибір періоду дослідження зумовлено тим, що в попередніх 2008 та 2009 рр. перебувало на стадії конверсії, тому дані за ці роки не можна вважати показовими.

З даних табл. 1 видно, що урожайність деяких зернових культур, які вирощуються органічним методом, на 20–30% менша за урожайність таких культур, вирощених традиційним методом у середньому по Житомирській області та Новоград-Волинському району (місце розташування ПП «Галекс-Агро»). Що ж стосується собівартості вирощування сільськогосподарських культур в органічних та звичайних господарствах, то в перших вона на 5–40% менша, ніж у звичайних. Така різниця між показниками урожайності та собівартості виробництва зернових культур різними методами залежить від обмежень, які визначають сільськогосподарське виробництво як органічне, зокрема, заборона використання синтетичних мінеральних добрив, засобів захисту рослин, стимуляторів росту тощо.

Отже, порівняння основних виробничих та фінансових показників функціонування підприємств, що використовують традиційні та органічні методи господарювання, виявило такі тенденції: 1) нижчу урожайність культур в органічному господарстві; 2) нижчу собівартість вирощування зернових в органічному господарстві; 3) вищу рентабельність виробництва продукції в органічному господарстві.

Проте, незважаючи на високу ефективність використання органічних технологій у сільськогосподарському виробництві, підприємства, що застосовують такі методи, є винятковим явищем у Житомирській області. Щоб з'ясувати причини непопулярності органічних методів господарювання, було оцінено готовність керівників сільськогосподарських підприємств області впроваджувати такі методи. Оцінка здійснювалася згідно з виділеними заздалегідь «рівнями готовності». На першому рівні визначали обізнаність із новітніми технологіями господарювання; на другому — формування екологічної відповідальності; на третьому — готовність перейти на органічні методи господарювання; на четвертому — орієнтація на потреби споживачів.

Перший, початковий, рівень передбачав, що керівники сільськогосподарських

Таблиця 1

**Порівняння основних економічних показників вирощування зернових культур
органічним та традиційним методами**

Показники	Зернові культури									
	Пшениця		Жито		Овес		Просо		Гречка	
	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.
Урожайність, ц/га традиційним методом: Житомирська обл. Нов.-Волинський р-н	25,3 24,7	29,9 34,4	15,6 16,5	16,0 20,1	14,2 17,6	13,3 15,4	13,3 12,9	17,2 14,1	7,7 9,7	8,8 9,3
органічним методом*	20,1	26,6	15,1	19,5	20,3	23,0	12,9	12,9	10,0	12,1
% до показників інтенсивного методу в середньому по Житомирській обл.	79,4	89,1	96,8	122,0	143,0	177,3	97,0	110,4	129,9	137,8
% до показників інтен- сивного методу в середньому по Нов.- Волинському р-ну	81,4	77,4	91,5	97,1	115,3	178,6	100,0	134,6	103,1	130,4
Собівартість 1 ц, грн. традиційним методом: Житомирська обл. Нов.-Волинський р-н	103,4 90,8	128,7 103,8	98,0 81,8	125,3 113,3	97,5 95,3	144,1 126,1	107,8 68,1	112,5 128,4	185,7 122,5	255,0 190,9
органічним методом*	–	88,6	76,2	76,2	58,5	120,9	74,8	119,8	133,0	180,0
% до показників інтенсивного методу в середньому по Житомирській обл.	–	68,8	77,7	77,7	60,0	83,9	69,4	106,5	71,6	70,6
% до показників інтенсивного методу в середньому по Нов.-Волинському р-ну	–	85,4	93,2	93,2	61,4	95,9	109,9	93,3	108,6	94,3
Рівень рентабельності виробництва продук- ції, % традиційним мето- дом: Житомирська обл. Нов.-Волинський р-н	8,1 9,4	9,7 35,1	14,5 5,7	10,7 41,7	-16,7 -7,4	18,1 46,6	-7,7 139,6	46,4 368,9	105,6 259,2	81,8 154,7
органічним методом*	–	111,2	9,6	126,3	39,6	106,9	161,6	402,4	406,7	444,4
до показників інтенсивного методу в середньому по Житомирській обл.	–	101,5	24,1	115,6	56,3	88,8	169,3	356,0	301,1	362,6
до показників інтенсивного методу в середньому по Нов.- Волинському р-ну	–	76,1	3,9	84,6	47	60,3	22	33,5	147,5	289,7

* За даними ПП «Галекс-Агро».

підприємств повинні бути обізнані з новітніми технологіями ведення господарювання та зацікавлені у впровадженні їх у діяльність

свого підприємства. Результати опитування засвідчили, що 80,4% керівників готові впроваджувати новітні технології в свою

діяльність, 6,7 — відмовилися, 13% — не визначились. Відтак можна стверджувати, що керівники сільськогосподарських підприємств, які відповідають вимогам першого рівня, відкриті для нових, інноваційних технологій та розробок і зацікавлені в модернізації та удосконаленні своєї діяльності.

На другому рівні готовності керівники сільськогосподарських підприємств мають усвідомлювати те, що інтенсивні методи сільськогосподарського виробництва шкодять навколишньому природному середовищу. Дослідженням встановлено, що лише 16% респондентів розуміють, що технології господарювання, які вони застосовують у своїй діяльності, негативно впливають на довкілля, 27 — не сформували своєї думки щодо цього питання, 57% керівників сільськогосподарських підприємств, які брали участь в опитуванні, не вважають, що їхні методи господарювання можуть нанести шкоди довкіллю, а тому не намагаються впроваджувати заходи щодо збереження довкілля.

На цьому рівні мало значення те, що керівники усвідомили небезпеку вживання

продукції, яка містить у собі залишки шкідливих речовин та хімікатів. Установлено, що 48% респондентів вирощують продукцію рослинництва для власного споживання окремо, а 52% — вживають продукцію з полів. Поставлене контрольне запитання для перевірки достовірності отриманих раніше результатів засвідчило, що понад 65% респондентів при вирощуванні сільськогосподарських культур для власного споживання не застосовують певних заходів: не вносять мінеральних добрив (17,9% респондентів) та засобів захисту рослин (34,1), використовують кращий посадковий матеріал (19,7), а також поєднують зазначені вище заходи (28,3% респондентів; табл. 2). Таким чином, слід акцентувати увагу на тому, що значна частина сільськогосподарських товаровиробників (понад 60%) вирощують продукцію для власного споживання окремо, обмежуючи кількість засобів захисту рослин та мінеральних добрив, які вносяться під культуру.

Третій рівень готовності передбачає, що зацікавившись органічним землеробством, керівник сільськогосподарського підпри-

Таблиця 2

Особливості вирощування продукції для власних потреб респондентів

Особливості вирощування продукції для власних потреб	Організаційно-правові форми підприємств, %					Відповіді респондентів, %
	Державне підприємство	Господарське товариство	Приватне підприємство	Фермерське господарство	С.-г. виробничий кооператив	
Вирощуємо без застосування засобів захисту рослин	3,4	39,0	8,5	49,1	0,0	34,1
Використовуємо кращий посадковий матеріал	0,0	20,6	35,3	44,4	0,0	19,7
Вирощуємо без застосування мінеральних добрив	3,2	29,0	16,1	45,1	6,5	17,9
Вирощуємо без застосування мінеральних добрив та засобів захисту рослин	0,0	0,0	35,7	64,4	0,0	16,2
Вирощуємо без застосування засобів захисту рослин та використовуємо кращий посадковий матеріал	7,7	15,4	38,5	38,3	0,0	7,5
Вирощуємо без застосування мінеральних добрив та використовуємо кращий посадковий матеріал	0,0	12,5	0,0	87,0	0,0	4,6
Усього	2,3	24,3	21,4	50,9	1,2	100,0

емства задекларує свою готовність повністю або частково застосовувати відповідну технологію виробництва. Оцінка готовності респондентів перейти на виробництво органічної продукції свідчить, що 35% респондентів, за сприятливих умов, бажали б повністю, а 47% — частково перейти на органічне виробництво.

Важливо також враховувати ступінь поінформованості респондентів щодо особливостей ведення органічного виробництва. З'ясовано, що 47% керівників, які брали участь у дослідженні, обізнані з процедурою сертифікації органічної продукції та вважають, що отримати сертифікат складно (рис. 1). У той час 43% респондентів не знають, що така процедура існує.

Слід сказати, що при прийнятті будь-яких комерційних рішень керівники підприємств, зокрема сільськогосподарських, повинні керуватися інтересами та бажаннями споживачів їхньої продукції. Тому керівники підприємств, які при переході на органічне сільськогосподарське виробництво керуватимуться потребами споживачів (56% респондентів), мають більше шансів досягти успіху на ринку (рис. 2).

Дослідженням встановлено, що лише 6,3% респондентів готові застосовувати в своїй діяльності технології органічного виробництва та методи екологічного маркетингу (рис. 3). До групи сільськогосподарських підприємств, керівники яких готові впроваджувати органічні технології, увійшли товаровиробники різних організаційно-правових форм (фермерські господарства — 47,1%, приватні підприємства — 29,4, господарські товариства — 23,5%), основними видами діяльності яких є або виключно рослинництво (52,9% господарств), або рослинництво і тваринництво (47,1%). Розмір сільськогосподарських угідь виокремлених господарств коливається переважно в межах 5–900 га. Діяльність підприємств, за оцінками їхніх керівників, спрямована на зростання (76,4% господарств). Решта керівників сільськогосподарських підприємств потребують додаткової інформаційної підтримки та послуг консультантів з органічного виробництва.

Цю тезу певною мірою підтверджують і визначені керівниками сільськогосподарських підприємств чинники, які найбільше впливають на рішення виробляти екологічно безпечну продукцію. Адже такий чинник, як

недостатній рівень поінформованості, досить часто вибирається респондентами (11,9% керівників). Також встановлено інші причини, що стримують перехід сільськогосподарських підприємств області на органічне виробництво: 15,9% респондентів вважають, що споживачі не купуватимуть такі продукти через низьку купівельну спроможність; 13,5 — що не мають достатньо фінансових ресурсів для зміни напряму діяльності; 11,5 — занепокоєні відсутністю налагоджених каналів реалізації продукції; 10,3% респондентів стримує складна та тривала процедура сертифікації органічного виробництва.

На нашу думку, більшість із зазначених проблем можна усунути, якщо формувати об'єднання виробників та споживачів органічної продукції. І хоча такі системи поширені й ефективно працюють на ринку органічної продукції Франції, вітчизняні виробники їх не практикують. Відтак, про-

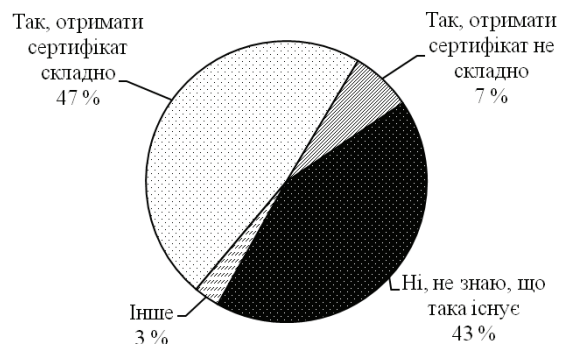

Рис. 1. Рівень ознайомлення респондентів з процедурою сертифікації

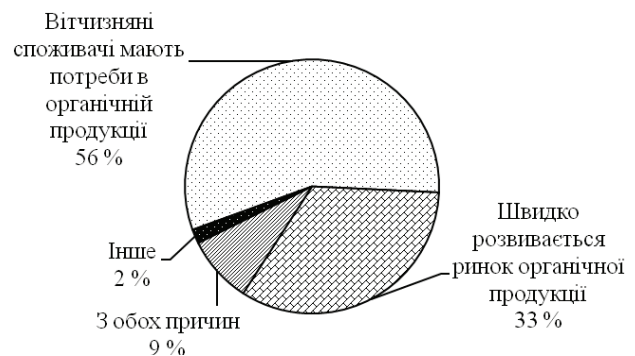

Рис. 2. Причини, що мотивують респондентів упровадити органічні методи

Рівень IV		Орієнтація на потреби споживачів	
Причина переходу на органічне виробництво — задоволення потреб споживачів		17	6,3%
Рівень III			
Усвідомлення можливості екологізації виробничої діяльності			
Ознайомлення з процедурою сертифікації		34	12,6%
Бажання перейти на органічне виробництво		62	23,0%
Рівень II			
Формування екологічної відповідальності			
Окреме вирощування продукції для власного споживання		72	26,7%
Усвідомлення здійснення негативного впливу на довкілля		106	39,3%
Рівень I			
Бажання модернізувати господарську діяльність			
Готовність упроваджувати новітні технології		252	93,3%

Рис. 3. Оцінка готовності керівників сільськогосподарських підприємств переходити на органічне виробництво

понуємо механізм створення та функціонування об'єднання, що складається з трьох етапів (рис. 4).

Етап I. Підготовка до створення об'єднання споживачів та виробників органічної продукції. Під час реалізації цього етапу потенційні учасники об'єднання отримують інформацію про існуючі органічні технології вирощування сільськогосподарської продукції та її споживчі властивості. Ініціаторами поширення такої інформації можуть стати науковці, громадські організації, журналісти, фахівці обласного або районних управлінь агропромислового розвитку, власне, виробники та споживачі органічної продукції, інші суспільні організації.

Формуються групи ініціативних споживачів та виробників — потенційних членів об'єднання — та визначаються лідери груп. Здійснюється аналіз потреб споживачів — потенційних учасників об'єднання в екологічно безпечній продукції та ана-

ліз організаційних, технічних, фінансових можливостей виробників — потенційних учасників об'єднання. Фактично на цьому етапі попередньо оцінюються потреби споживачів та можливості виробників задовольнити ці потреби, а також вирішуються певні організаційні засади функціонування об'єднання.

Етап II. Планування роботи об'єднання споживачів та виробників органічної продукції. На цьому етапі визначаються основні кількісні параметри та якісні характеристики об'єднання. По-перше, споживачі — члени об'єднання планують річні замовлення на органічну продукцію. Враховуючи обсяги замовлень, виробники — члени об'єднання здійснюють аналіз технічних та фінансових можливостей щодо виконання замовлення. На підставі отриманої аналітичної інформації визначається фіксована ціна на продукцію, яку вироблятиме об'єднання та складається річний план його роботи.

Рис. 4. Схема організації та функціонування об'єднання виробників і споживачів органічної продукції

Принциповою особливістю цього етапу є укладання річних контрактів між споживачами та виробниками. У контрактах визначаються обсяги замовлень екологічно безпечної продукції, яку виробники зобов'язуються виготовити, а споживачі — придбати за фіксованою ціною. У контракті визначаються також строки та способи доставки продукції споживачам.

Етап III. Функціонування об'єднання споживачів та виробників органічної продукції. Цей етап передбачає реалізацію контрактів, які були заключені між виробниками і споживачами, і включає виконання ними взятих на себе зобов'язань. Тобто передбачається, що сільськогосподарські товаровиробники формують замовлення та доставляють їх споживачам, а останні оплачують їх за встановленими розцінками.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження свідчать, що виробництво органічної продукції може бути прибутковим. Певний відсоток керівників сільськогосподарських підприємств бажали б

перейти на екологічні методи господарювання. Серед чинників, що стримують упровадження органічного виробництва, слід виділити низьку поінформованість сільськогосподарських товаровиробників щодо існуючого попиту на органічну продукцію та процедури сертифікації органічного виробництва, відсутність доступних каналів реалізації такої продукції. Ці обмежувальні чинники можна усунути за допомогою організації об'єднання виробників та споживачів органічної продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Малхотра Н.* Маркетинговые исследования: [практ. руководство]: пер. с англ. / Н. Малхотра. — 4-е изд. — М.: И.Д. Вилльямс, 2007. — 1200 с.
2. Органічне сільське господарство та його розвиток в умовах кооперації / авт. кол. Н.В. Зіновчук, В.В. Зіновчук, О.В. Скидан та ін.; за ред. Н.В. Зіновчук. — Житомир: Рута, 2011. — 158 с.
3. Особливості запровадження сертифікації органічної сільськогосподарської продукції в Україні / А.В. Ращенко // Вісн. ЖНАЕУ. — 2010. — № 2. — Т. 2 (екон. науки). — С. 428–435.